

OPINIA

dotycząca druku 223

Status ludności kaszubskiej w Polsce

W prawie polskim brak jest definicji mniejszości. Propozycję taką zawiera tylko projekt ustawy *o mniejszościach narodowych i etnicznych w Rzeczypospolitej Polskiej*

¹. Jednocześnie w aktach normatywnych występują różne określenia mniejszości:

1. mniejszość narodowa (art. 27 Konstytucji RP, art. 100, 134 ordynacji wyborczej do Sejmu RP ²),
2. mniejszość narodowa i etniczna (art. 35 Konstytucji RP oraz § 2 rozporządzenia MEN ³ – mimo, że sam tytuł rozporządzenia mówi wyłącznie o mniejszości narodowej),
3. mniejszość narodowa i grupa etniczna (art. 2 ustawy z 7 października 1999 r. *o języku polskim* ⁴, art. 21 pkt 9 ustawy z 29 grudnia 1993 *o radiofonii i telewizji* ⁵, § 2 ust. 1 pkt 1 i ust. 4 rozporządzenia MSWiA z 18 marca 2002 r. ⁶).

---

¹ Druk Sejmowy nr 223 (IV kadencja Sejmu).

² Ustawa z dnia 12 kwietnia 2001 r. *ordynacja wyborcza do Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej* (Dz. U. Nr 46 poz. 499).

³ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 24 marca 1992 r. *w sprawie organizacji kształcenia umożliwiającego podtrzymywanie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej i językowej uczniów należących do mniejszości narodowych* (Dz.U. nr 34, poz.150). Obecnie przygotowywana jest w Ministerstwie Edukacji Narodowej i Sportu nowelizacja tego rozporządzenia wynikająca m.in. ze zmiany struktury szkół.

⁴ Dz. U. Nr 90, poz. 999.

⁵ Dz. U. 1993, nr 7, poz. 34 z późniejszymi zmianami.

⁶ Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 18 marca 2002 r. *w sprawie wypadków, w których nazwom i tekstom w języku polskim mogą towarzyszyć wersje w przekładzie na język obcy* (Dz.U. nr 37, poz. 349) – jest to rozporządzenie wykonawcze do ustawy *o języku polskim*.

Szczególnie istotne są uregulowania Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 r., która do mniejszości adresuje przepisy art. 27 i 35. Wadą tych przepisów Konstytucji jest nieprecyzyjność użytych w tekście określeń: w artykule 27 jest mowa o *mniejszościach narodowych*, zaś w art. 35 o *mniejszościach narodowych i etnicznych*. Ustawodawca jednocześnie nie wyjaśnił zakresu pojęciowego i podmiotowego obu kategorii mniejszości. Porównując treść obu artykułów można jedynie domniemywać, że pojęcie mniejszości narodowej może być odnoszone do tych mniejszości, które nie identyfikują się z narodem polskim, zaś mniejszości etnicznej do grup etnograficznych (regionalnych), które dążąc do kultywowania swoich odrębności kulturowych i językowych uważają się za należących do narodu polskiego (np. Kaszubi)⁷. Taką interpretację stosuje w swojej praktyce Departament ds. Kultury Mniejszości Narodowych Ministerstwa Kultury. Pośrednio można ją wysnuć też z nazwy komisji sejmowej (Komisja Mniejszości Narodowych i Etnicznych) zajmującej się również problemami społeczności kaszubskiej.

Uwzględniając, że generalnie przepisy odnoszące się do mniejszości, zarówno w konstytucjach jak i odpowiednich ustawach, adresowane są tylko do tych grup, które nie identyfikują się z narodem większościowym można wysnuć z cytowanych wyżej przepisów, że pojęcie *mniejszość narodowa* odnoszone może być do mniejszości identyfikujących się z narodem zorganizowanym w państwo (np. Niemcy, Litwini), zaś *mniejszość etniczna* do tzw. mniejszości bezpaństwowych (np. Romowie, Łemkowie). Za taką interpretacją przemawia analiza przepisów rozporządzenia Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 18 marca 2002 r. *w sprawie wypadków, w których nazwom i tekstom w języku polskim mogą towarzyszyć wersje w przekładzie na język obcy*⁸. Przepis § 2 ust. 4 wyraźnie określa, że

Językiem obcym, o którym mowa w ust. 1, powinien być w szczególności język mniejszości narodowych lub grup etnicznych zamieszkujących dany obszar terytorium Rzeczypospolitej Polskiej...

Treść tego przepisu odnosi się bowiem jednoznacznie do takich mniejszości lub grup, które posługują się językiem obcym, czyli nie wiążą się w swojej etnogenezie z narodem polskim.

---

⁷ Dokumenty z posiedzeń Komisji Konstytucyjnej nie zawierają przyczyny wprowadzenia do przepisów Konstytucji zróżnicowania kategorii mniejszości oraz ich zakresu pojęciowego. Sprawa ta wielokrotnie była podnoszona w trakcie prac nad projektem ustawy o mniejszościach narodowych w RP.

Odpowiedzi na to pytanie nie daje także analiza treści dokumentów międzynarodowych. Pośrednią odpowiedź daje analiza statutu Federalistycznej Unii Europejskich Grup Narodowościowych (Föderalistische Union Europäischer Volksgruppen - FUEV; Federal Union of European Nationalities - FUEN), w którym czytamy w artykule 2:

Grupą narodowościową w rozumieniu art. 1 jest wspólnota etniczna, którą charakteryzują takie cechy, jak własny język, kultura lub tradycje. Nie tworzy ona w swoim kraju rodzinnym własnego państwa lub zamieszkuje stale poza krajem swojego narodu (mniejszość narodowa)⁹.

Wychodząc z powyższej definicji, znany działacz mniejszości duńskiej w RFN, Hans Ronald Jørgensen podkreślał jako najważniejszy element wspólnotę etniczną (*volkliche Gemeinschaft*) uznając, że należy do niej ten, kto chce do tej wspólnoty należeć – w myśl zasady *Minderheit ist wer will* (Mniejszością jest kto chce). Za powyższą definicją rozróżniał Jørgensen oba pojęcia, tj. grupa narodowościowa i mniejszość narodowa stwierdzając, że:

Grupy narodowościowe stanowią ludy, które żyją w swoim kraju rodzinnym. Mniejszości narodowe stanowią takie grupy narodowościowe, które mając swój kraj macierzysty mogą się na nim opierać (w swej działalności - G. J.)¹⁰.

Stosowane w statucie FUEV nowe określenie *grupa narodowościowa* (*Volksgruppe*)¹¹ odpowiada pojęciu *mniejszość etniczna*. Określenie „mniejszość etniczna” jest zazwyczaj także używane w odniesieniu do grup słabszych, jako kategoria odróżniająca je od mniejszości narodowych. Pojęcie to odpowiada omówionej wyżej kategorii „grupa narodowościowa”, tzn. odnoszone jest najczęściej do mniejszości nie posiadających narodu macierzystego zorganizowanego w państwo. Przez część badaczy problemu używane jest jako określenie odrębne lub też jako równoznaczne z pojęciem „mniejszość narodowa”¹².

Zasadniczym pytaniem pozostaje w konkretnym przypadku określenie statusu ludności kaszubskiej w kontekście prac na projektem ustawy o mniejszościach

⁸ Dz.U. nr 37, poz. 349

⁹ Handbuch der europäischen Volksgruppen, Wien - Stuttgart 1970, s. 34. Por. też <http://www.fuen.org>

¹⁰ H. R. Jørgensen, Die Auswirkungen der europäischen Integration auf die Lebensbedingungen der Volksgruppen und mögliche Beiträge der Volksgruppen für die europäische Zusammenarbeit, *Europa Ethnica* 1970, H. 3 - 4, s.114.

¹¹ Odpowiednikami tego pojęcia w języku angielskim jest *ethnic group*, zaś w języku francuskim *communauté ethnique*.

¹² Por. S. Messtorff, Die Rechtsstellung der ethnischen Minderheiten in der Bundesrepublik Deutschland, Frankfurt am Main 1987.

narodowych i etnicznych w RP. Nie ulega bowiem wątpliwości, że jest to grupa charakteryzująca się cechami swej tożsamości grupowej w takim zakresie cech jakie przypisuje się mniejszościom. Należą do nich w pierwszej kolejności:

1. pozostawanie w wyraźnej mniejszości w stosunku do reszty ludności w państwie;
2. w miarę jednorodny charakter zbiorowości mniejszościowej;
3. legitymowanie się obywatelstwem kraju osiedlenia;
4. posiadanie specyficznych, odrębnych cech: kultury, tradycji, języka;
5. samokategoryzacja oznaczająca zarówno dążenie do kultywowania swych odrębnych cech kulturowych, a tym samym wyróżnianie się od pozostałej ludności w państwie w sposób wyraźny lub co najmniej dorozumiany jak i dążenie do traktowania danej społeczności jako wykazującej się odrębnymi cechami kulturowymi.

Wszelkie te cechy wskazują na odrębność kulturową ludności kaszubskiej i tak też są oceniane przez badaczy problemów etnicznych. Szczególna rola przypada językowi kaszubskiemu, który wykazuje duże odrębności w stosunku do języka polskiego i jest używany w rozwiniętej formie nie tylko jako język komunikacji, ale także język literatury i nauki. Jest to także dostrzegane w działalności administracji rządowej; w raporcie z realizacji przez Polskę postanowień Konwencji ramowej o ochronie mniejszości narodowych podkreślano, że

*Ponadto tereny województwa pomorskiego zamieszkują Kaszubi – grupa etniczna, kultywująca tradycje regionalne oraz używająca języka różniącego się od języka polskiego*¹³.

Do społeczności kaszubskiej adresowane są również działania zmierzające do podtrzymywania ich kultury oraz języka, w tym także nauki tegoż języka. Szczególnie upodmiotowienie społeczności kaszubskiej wystąpiło po 1990 roku.

W trakcie prac na projektem ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych w 1994 roku rozważane było objęcie jej przepisami w zakresie oświaty i kultury także Kaszubów. Występujący w imieniu Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego poseł Jan Wyrowiński (Unia Demokratyczna a następnie Unia Wolności) stwierdził, że ustawa adresowana jest do tych mniejszości, które nie identyfikują się z narodem polskim, a tym samym społeczność kaszubska jako należąca do narodu polskiego

---

¹³ Raport dla Sekretarza Generalnego Rady Europy z realizacji przez Rzeczpospolitą Polską postanowień Konwencji ramowej o ochronie mniejszości narodowych, Warszawa 2002, s. 15.

nie powinna być włączona do grupy mniejszości objętych ochroną na podstawie przepisów ustawy ¹⁴. Na więzi z narodem polskim wskazywał również Józef Borzyszkowski z Instytutu Kaszubskiego w Gdańsku, który stwierdzał:

Na co dzień Kaszuba jest przede wszystkim Kaszubą, a w życiu uroczystym i oficjalnym – Kaszubą i Polakiem; w chwilach ważnej próby przede wszystkim Polakiem... ¹⁵.

Tym samym także sama społeczność kaszubska nie neguje więzi etnicznych i identyfikacji zarówno grupowej jak i indywidualnej z narodem polskim.

W kontekście powyższego powstaje pytanie, czy przepisami projektowanej ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych, adresowanej do tej grupy obywateli polskich, którzy nie identyfikują się etnicznie z narodem polskim, można objąć także ludność kaszubską?

Uwzględniając wskazane cechy tożsamości grupowej uznać bowiem należy, że identyfikując się z narodem polskim Kaszubi wykazują w zakresie swej kultury, tradycji i języka znaczne zróżnicowanie w stosunku do reszty obywateli narodowości polskiej. Jednocześnie poziom rozwoju języka używanego przez Kaszubów powoduje, że wykracza on poza poziom gwary i wykazuje znaczną odrębność w stosunku do języka polskiego. W tym stanie rzeczy przyjąć należy, że społeczność kaszubska posiada cechy społeczności regionalnej w takim stopniu, że jej język i kultura winny podlegać ochronie i pomocy ze strony państwa. Dążenie wykazywane w ostatnim czasie przez Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie do objęcia Kaszubów pojęciem *mniejszość etniczna* i tym samym stosowania do nich przepisów przyszłej ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych w RP uznać można także za uzasadnione dążenie do ustawowego zagwarantowania im praw kulturalnych i językowych ¹⁶. Wyraźnie wynika takie stanowisko z wcześniejszej uchwały Zarządu Głównego Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego z 26 czerwca 1999 r., w której podkreślono:

---

¹⁴ Notatki własne G.J. z prac Podkomisji Nadzwyczajnej do opracowania projektu ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych (powołanej w 1994 r. w ramach Komisji Mniejszości Narodowych i Etnicznych).

¹⁵ J. Borzyszkowski, Społeczność kaszubska po 1945 roku, (:) Pomerania Ethnica. Mniejszości narodowe i etniczne na Pomorzu Zachodnim, pr. zb. Pod red. M. Giedrojc i J. Mieczkowskiego, Szczecin 1998, s. 138.

¹⁶ Kim są Kaszubi ? – wprowadzenie do dyskusji w ramach posiedzenia Sejmowej Komisji Mniejszości Narodowych i Etnicznych.

Pominięcie Kaszubów oznacza w tym przypadku, że ustawodawca nie przewidział, iż będzie ona obejmowała także naszą społeczność. Uważamy to za niesłuszne i niesprawiedliwe ¹⁷.

Czy istnieją przypadki obejmowania szczególną ochroną społeczności o podobnym statusie jak i Kaszubi? Odnoszą się one najczęściej do specjalnego traktowania danej społeczności regionalnej o specyficznych cechach językowych lub kulturowych. Szczególne środki i działania ze strony państwa na rzecz języka regionalnego przewiduje Karta Języków Regionalnych i Mniejszościowych Rady Europy ¹⁸. Karta zawiera w art. 1 definicję języka regionalnego i mniejszościowego wskazując na następujące cechy charakteryzujące dany język:

- stanowienie przez obywateli używających danego języka liczebnej mniejszości w państwie,
- zamieszkiwanie na obszarze geograficznym, na którym dany język jest środkiem komunikowania się odpowiedniej liczby osób,
- odróżnianie się danego języka od oficjalnego (urzędowego) języka w państwie, przy czym nie obejmuje to dialektów języka oficjalnego.

Powyższe cechy języka regionalnego wykazuje język kaszubski. Za taki język regionalny uznany został np. w Niemczech dialekt dolnoniemiecki (Niederdeutsch), który wykazuje daleko idące odrębności w stosunku do języka literackiego (Hochdeutsch) ¹⁹. Dialekt dolnoniemiecki uznany został za język regionalny na terenie następujących Landów: Bremy, Hamburga, Dolnej Saksonii, Meklemburgii-Zachodniego Pomorza i Szlezwiку-Holsztynu.

---

¹⁷ Tamże.

¹⁸ Council of Europe; Signatures and Ratifications ETS No. 148 (<http://www.coe.fr/tablconv/148t.htm>). Tekst polski: G. Janusz, P. Bajda, Prawa mniejszości narodowych. Standardy europejskie, Stowarzyszenie „Wspólnota Polska”, Warszawa 2000, s. 173 i n. Polska nie jest stroną Karty ale obecnie trwają prace przygotowawcze w sprawie przystąpienia do tej konwencji Rady Europy. Przedmiotem ochrony wynikającej z Karty nie są mniejszości jako takie ale używane przez nie języki.

¹⁹ W deklaracji wyjaśniającej złożonej przez Niemcy Sekretarzowi Generalnemu Rady Europy w związku z ratyfikacją Karty (16 września 1998 r.) stwierdzono, że *Językami mniejszościowymi w rozumieniu Europejskiej Karty Języków Regionalnych i Mniejszościowych są w Republice Federalnej Niemiec języki duński, górnoserbowski, dolnoserbowski, północnofryzyjski, fryzyjski - selterski i romańskie języki niemieckich Sinti i Roma; językiem regionalnym w rozumieniu Karty jest w Republice Federalnej Niemiec język dolnoniemiecki.* (Council of Europe; Signatures and Ratifications ETS No. 148 (<http://www.coe.fr/tablconv/148t.htm>)).

Wnioski

Uwzględniając, że projekt ustawy adresowany jest do mniejszości nie identyfikujących się z narodem polskim nie wydaje się celowym objęcie pojęciem *mniejszość etniczna* ludności kaszubskiej. Takie rozwiązanie byłoby zasadne tylko w przypadku, gdyby ustawodawca jednoznacznie zdefiniował pojęcie mniejszości narodowej jako właściwej dla grup nie identyfikujących się z narodem polskim, zaś mniejszości etnicznej jako grup identyfikujących się z narodem polskim ale wykazujących w kultywowaniu swojej tożsamości kulturowej znaczne odrębności w stosunku do kultury i języka polskiego. W istniejących uregulowaniach problemu mniejszościowego w prawie wewnętrznym państw europejskich nie istnieją tego typu rozwiązania, zaś regulacje praw mniejszościowych odnoszone są wyłącznie do grup nie tylko o odrębności kulturowo-językowej ale także i etnicznej. Nie wykluczało to jednoczesnego podejmowania działań wspierających kulturę społeczności regionalnych charakteryzujących się kultywowaniem własnych cech kulturowo-językowych.

Jednocześnie mając na uwadze istniejące odrębności kulturowe i językowe Kaszubów uznać należy, że niewątpliwie stanowią oni społeczność regionalną o wyraźnie artykułowanych potrzebach i poziomie kultywowania swojej tożsamości regionalnej – co zostało podkreślone w polskim raporcie z realizacji przez Polskę postanowień Konwencji ramowej o ochronie mniejszości narodowych – zaś ustawowe zagwarantowanie ich praw uznać należy za celowe.

W tym stanie rzeczy za najbardziej prawidłowe uznaję wprowadzenie do projektu ustawy, w grupie przepisów końcowych (jako artykuł 27 a)²⁰, przepisu o następującej treści:

Określone przepisami niniejszej ustawy prawa do zachowania oraz rozwoju własnego języka, obyczajów, tradycji i kultury mają zastosowanie do regionalnej grupy kaszubskiej.

Takie doprecyzowanie praw społeczności kaszubskiej na poziomie ustawowym stanowiłoby uznanie jej odrębności kulturowo-językowej a jednocześnie nie naruszałoby przyjętej w ustawodawstwie wewnętrznym konstrukcji podmiotowej

---

²⁰ W przypadku, gdyby w trakcie prac legislacyjnych nad projektem ustawy przyjęta została konstrukcja zdefiniowania podmiotu ochrony w sposób proponowany w trakcie prac nad drukiem 616 (III kadencja) na posiedzeniu w lipcu 2001 r., tj. poprzez wymienienie objętych ustawą mniejszości, proponowany przepis winien znaleźć się w strukturze artykułu określającego taksatywnie mniejszości jako samodzielny jego ustęp.

ochrony praw osób należących do mniejszości. Jednocześnie w przypadku przystąpienia Rzeczypospolitej Polskiej do Karty Języków Regionalnych i Językowych celowym byłoby objęcie wynikającymi z niej zobowiązaniami Państwa także społeczności kaszubskiej.

Sporządził: prof. dr hab. Grzegorz Janusz
Zakład Badań Etnicznych
Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej